

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

8

Çankırı Belediyesi
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Aralık - 2011/2

ÇANKIRI TASAVVUF TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

(AN OVERVIEW OF THE HISTORY OF SUFISM OF ÇANKIRI)

Cahit AKTAŞ¹

ÖZET:

Çankırı'nın Müslümanlarla tanışması Emeviler dönemine rastlar. İstanbul'un fethi için yola çıkan Emevi kuvvetleri yol üzerinde stratejik öneme sahip olan Çankırı'yı 97/715 yıllarında fethetmiştir. Ancak kalıcı olmadıklarından dolayı bu bölgede herhangi bir eser bırakmamışlardır. 1071'de Anadolu'nun fethinden sonra Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan yöresinden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Harezmi, Horasan ve Azerbaycan üzerinden batı istikametinde Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr bulunmaktaydı. Çoğunluğu Oğuzlara mensup boyların oluşturduğu Horasan Erenleri Anadolu'nun ilk manevi fatihleridir.

Çankırı'da XII. Yüzyıldan itibaren varlığı tespit edilebilen birçok türbe, tekke, zaviye, vakıf ve medreseler mevcuttur. Bu alanda yapılan çalışmaların çoğu, bu eserlerin mensubu olduğu tarikatlarla ilişkilendirilerek ele alınmamıştır. Anadolu Beylikleri döneminden itibaren mevcudiyetini bildiğimiz bu eserlerin, ilgili bulundukları tasavvuf ekolleri ile irtibatlandırarak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Çankırı'da İlk dönemden itibaren varlık gösteren tarikatlardan tespit edebildiklerimiz Yesevilik, Kadirilik, Halvetilik, Mevlevilik, Uşşakilik ve Nakşibendîliktir.

Absrtact

Coincides with the period of the umayyad muslims met Çankırı. You were going to lead to the conquest of İstanbul, which set out the

strategic importance of the Umayyad forces in 97/715 Çankırı conquered. However, any work in this area because they are not permanent no definitions found. After the conquest of Turkestan and Khorosan region of Anatolia in 1071 Turkmen convoys have got up to Anatolia. Khwarzen Khorosan and Azerbaijan over the masses of Anatolia in the west in the direction of a large number of migratory people mystic, scholar and artist there. Members of the Oghuz tribes formed the majority of the first spiritual conquerors of Anatolia dervishes of Khorasan.

Çankırı XII. Century can be determined from the presence of many tomb lodge, lodges foundations and religious colleges are available. Most of the studies in this area, is a member of these works have not been addressed in relation sect. Anatolian principalities era as we know from the existence of these woorks, the new studies are needed to liaison with the the respective schools of mysticism. Çankırı showing in the first period being determined tariqats what we do Yesevilik, Kadirilik, Halvetilik Mevlevi and Nakshibend, Ussakilik.

GİRİŞ

Çankırı'da dini ve tasavvufi hayat oldukça eskiye dayanır. Çankırı tarihi üzerine yapılan araştırmalarda bin yıllık dini ve tasavvufi hayatın kökleri ve izlerini bulmak mümkündür. Tasavvufun kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan tarikatlar, kurmuş oldukları tekkeler, vakıflar, medreseler imarethaneler vb. yapılarla toplumun eğitimine katkı sağlamışlardır. Mutasavvıf kişile-

¹ Adnan Menderes İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni.

rin insanlara telkin etmiş oldukları sevgi, birlik ve beraberlik zaman zaman devlet adamlarının da dikkatini çekmiş, bu tür yapılara destek vermelerine neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki Anadolu'da Tasavvuf ve Tarikatlar güçlü ve derin izler bırakmışlardır.

Bu çalışmada Çankırı'nın İslam la tanışmasından başlayarak, XI. Yüzyılda Tasavvufun Anadolu'ya ve Çankırı'ya girişı ile Çankırı'da varlık göstermiş bazı tarikatlar ele alınacaktır.

Çankırı'nın Müslümanlarla Tanışması

Çankırı'nın Müslümanlarla tanışması Emeviler dönemine rastlar. Bilindiğı Üzere Peygamberimiz Hz. Muhammed(s.a.v.) İstanbul un fethinin müjdesini vermiş ve sahih olarak rivayet edilen bir Hadis-i Şeriflerinde *"İstanbul mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden kumandan ne hayırlı bir kumandandır. Onun askeride ne hayırlı bir askerdir"*² buyurmuşlardır. Bu Hadisi Şerifteki müjdeye kavuşabilmek için, Halife Hz. Osman(r.a) zamanında 29/649 yılında başlamak üzere, İstanbul üzerine denizden ve karadan seferler düzenlenmiştir. İstanbul'un fethi için yol güzergâhında bulunan Çankırı Kalesi, sağlamlığı ile şöhret bulduğundan "Hısnü'l-Hadid"(Demir kale) olarak adlandırılmıştır. Bazı İslam tarihi kaynaklarında ise "Hancere" olarak geçmektedir. Bu sebeptendir ki Çankırı, İstanbul seferleri sırasında bir üs olarak kullanılmıştır.

Çankırı, Emeviler döneminde 92/710-110-/728 tarihleri arasında birkaç defa Müslüman Arapların akınına uğramıştır. Müslüman Araplar 92/710 yılında İstanbul'u fethetmek için Mesleme bin. Abdülmelik komutasında yola çıkmışlar, Anadolu'ya gelerek önce Amasya'yı kuşatmışlardı. İlk harekâta başarılı olamayınca Şamdan gelen 80 bin kişilik yardımcı kuvvetlerle Amasya'yı, Samsun ve Karadeniz Bölgesini ele geçirdikten sonra Çankırı'yı kış aylarında fethetmişlerdir. II. sefer ise 96-97/714-715 yıllarında yine Mesleme

bin Abdülmelik komutasındaki İslam ordularının İstanbul'a giderken Çankırı'yı tekrar fethetmesiyle gerçekleşmiştir.³ Ancak Müslümanlar Çankırı'yı fethettikten sonra burada kalmamışlar, yollarına devam etmişlerdir. O dönemde Müslümanlar buraya yerleşmediğı için bu döneme ait herhangi bir dini kalıntıya rastlanmamıştır.

Tasavvufun 11.yy dan İtibaren Anadolu ve Çankırı'ya Girişı

Çoğunluğu Oğuzlara mensup boyların oluşturduğu Horasan Erenleri Anadolu'nun ilk manevi fatihleridir. Fethin tamamlanması ve Anadolu Selçuklu Devletinin kurulması Anadolu'da siyasî ve içtimâî hayatın sağlam bir zemine oturmasına yol açmıştır. Genç ve dinamik Anadolu Selçuklu devleti, bölgeyi Türkler için yeni vatan ittihaz etmiş ve burasını kültür coğrafyası konumuna büründürmüştür. XI. yüzyılın sonlarından itibaren kısa zamanda göçebe Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan yöresinden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Harezm, Horasan ve Azerbaycan üzerinden batı istikametinde Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr bulunmaktaydı⁴. Bu kültür transferi ile XIII. yüzyıl Türk millî kültürü, yeni bir oluşum safhasına girdi.

Göçebe Türkmen kabileleri Anadolu topraklarına yayılırken, yaklaşık olarak aynı tarihlerde stratejik önemi bulunan bazı noktalara tekkesini kurup irşada koyulan şeyh ve dervişler de Anadolu'yu bir ağ gibi sarmaya başlamışlardı⁵. Onların olumlu katkıları sonucu, bir yandan Anadolu'da Türk devletinin teşekkülü sağlam temellere oturtulurken diğer yandan İslâm'ın yayıl-

3 Kamil Şahin,"Emeviler döneminden Anadolu Selçukluları Dönemine Kadar Çankırı'nın rolü" III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005.s.325-326

4 A.Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, İstanbul 1981, s.206-222

5 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akkuş, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişı ve İslamlaşmada Rolü" Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, (Vefatının 10.Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri).Haz..Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, 133-142.

2 İsmail L. Çakan, "İstanbul'un Fethi Hâdisi", Fetih, Fatih ve İstanbul Sempozyum Bildirileri, (İstanbul 1992), s. 51.

ması, milli birlik ve bütünlüğün muhafazası gerçekleştirilmekteydi. Şehir ve kasabalara yerleşen tarikat zümreleri, başta bürokrat ve entelektüel zümreler olmak üzere halk kitleleri ile yakın temas kurmaktaydılar. Tarikat zümreleri gibi medrese ve diğer içtimai müesseselerin de daha çok şehirlerde yoğunlaşması, şehir halklarının göçebe ve köy halklarına oranla daha yüksek dinî kültüre sahip bulunması sonucunu doğurmuştur. Şehir merkezlerinden uzak muhitlerde ikamet eden ve dinî bilgileri oldukça zayıf, ananelerine son derece bağlı Türkmenler ise, kendilerinden olan şeyh ve dervişleri örnek almakta ve hayatlarını onların direktifleri doğrultusunda idame ettirmekteydi.⁶

1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah İznik'i fethedip başkent yaparak Anadolu Selçuklu devletinin temelini atmıştır. 1075 yılında Süleyman Şah'ın komutanlarından Karatekin Bey Orta Anadolu'dan başlayarak Bizanslılardan Çankırı ve Kastamonu'yu fethetmiştir. XII. yy boyunca Çankırı ve çevresine kesif Türkmen göçleri olmuş bu göçler XIII. yy da da devam etmiştir.⁷

Çankırı şehir merkezinde daha 12.yy.ın ilk yarısından itibaren medeni Türk ve Müslüman bir şehir oluşmaya başlamıştır.1100'lü yıllarda Çankırı ve havalesinde yaşadığı tespit edilen pek çok esnaf, sanatkâr, tüccar, askeri şahıs ve ilim adamının varlığı bu durumun ispatıdır.

13.yy da Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bazı tasavvuf ve tarikatlara mensup şeyh ve dervişler Çankırı ve civarındaki tarikat ve tekkelerin oluşmasında etkili olmuştur.⁸

Haçlı ve Moğol saldırılarıyla perişan bir halde olan Anadolu insanının imdadına Mutasavvıflar yetişmişler onların umutsuzluğunu umuda çevirmiş, gönül dünyalarını tamir etmiş, bu sıkıntılı dönemi en az zararla atlattıklarına destek olmuşlardır

Tekkeler de yalnızca tasavvufi-dini konularda eğitim verilmemiştir. Tarikatlar İnsanları hayata hazırlayacak her türlü bilgi ve eğitimin verildiği yerlerdir. Tekkeler İnsan-ı Kamil'in yanı sıra Toplum-u Kamil-i de amaçlamaktadır. 713/1313 yılında Türkçe yazılmış ve tekkelerde okutulan 'Muin'ül Mürid' isimli bir kitapta bölüm başlıkları incelendiğinde bu durum açıkça görülecektir.⁹

Çankırı'da Varlık Göstermiş Bazı Tarikatlar

Çankırı'da XII. Yüzyıldan itibaren varlığı tespit edilebilen birçok türbe tekke, zaviye, vakıf ve medreseler mevcuttur. Bu alanda yapılan çalışmaların çoğu, bu eserlerin mensubu olduğu tarikatlarla ilişkilendirilerek ele alınmamıştır.¹⁰ Anadolu Beylikleri döneminden itibaren mevcudiyetini bildiğimiz bu eserlerin ilgili bulundukları tasavvuf ekolleri ile irtibatlandırarak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çankırı Tarihi yazarı Hacı Şeyhoğlu Ahmet. Kemal Üçok'a göre vaktiyle Çankırı'da bulunan tarikatları; Rifaiyye, Kadiriye Sa'diyye, Nakşibendiyye'nin Halidiyye kolu olarak zikretmektedir.¹¹ Kitap'ın yazıldığı 1930'lu yıllarda bu tarikatların canlı ve yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk dönemden itibaren Çankırı'da yaygın olan bazı tarikatlar aşağıda zikredilmiştir.

A-Yesevilik

Hacı Murad-ı Veli: Eldivan ilçesi Seydi köyünde metfundur. Kaynaklarda geçtiğine göre 1117 yı-

9 Mustafa Kara,"Selçuklular devrinde dervişler ve faaliyetleri",Mostar Dergisi,46.sayı, Aralık 2008.

10 İlk dönemden itibaren Çankırı'da varlığı tespit edilmiş türbe, tekke, zaviye, vakıf ve medreseler ile ilgili yapılmış çalışmalar için bkz. İbrahim Akyol,"Beylikler Döneminde Çankırı'da Dini ve Tasavvufi Hayat" 8 Ekim 2011'de, Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumuna sunulan bildirisi

Ahmet Elibol, XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı Belediyesi Kültür yay. Çankırı,2008,s.127-140

Cevdet Yakupoğlu,"Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri(12-15. Yüzyıllar)",II. Çankırı Kültürü Bilgi Şoleni Bildirileri,(17-18 Eylül 2004) Çankırı, s.224-229

11 Hacı Şeyhoğlu Ahmet. Kemal Üçok, Gezip Görüp İştiklerim, Çankırı Matbaası,1934, s.182

6 Osman Çetin, Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, İstanbul 1990, s.163.

7 Refik Turan,"Kastamonu'nun Türkler tarafından Fethi ve İskânı",I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000),s.1.

8 Cevdet Yakupoğlu,"Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri(12-15. Yüzyıllar)",II. Çankırı Kültürü Bilgi Şoleni Bildirileri,(17-18 Eylül 2004) Çankırı, s.218-219.

linda Türkistan'da doğmuştur. 1187 yılında Eldivan Seydi köyüne yerleşmiştir. Hz. Muhammed'in soyundan gelen bir seyyid olduğu için köy, ismini buradan almıştır. Seydi köyünde 1207 yılında vefat etmiştir. Hoca Ahmet Yesevi'nin talebelerinden olduğu kabul edilmektedir. Horasan'dan Anadolu'ya İslamı yaymak için gelen bir mürşidi-kâmildir. Elimizdeki bilgilere göre Hacı Murad-ı veli'nin Pir Ali Çelebi, Elvan Seydi ve Abdul Gaffar Çelebi adında üç oğlu ve isimlerini bilmediğimiz iki kızı bulunmaktadır.

Ali Turabi Baba: Bugün Şabanözü-Mart Köyü sınırları içinde kabri bulunan Ali Turabi Baba 13.yy yaşadığı kabul edilen ve Hz. peygamberin soyundan gelen bir seyyiddir. Onun hakkında yazılan bir velâyetnameye göre, Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya sancakla gönderdiği ilk evliyadır. Günümüzde Bektaşî-Alevî geleneğinin öncülerindendir. Ali Turabi Babaya atfedilen birçok şiirleri bulunmaktadır. Günümüzde de her yıl adına anma etkinlikleri düzenlenmektedir.

Şeyh Kara Mustafa Bey: Türbesi Ankara yolu üzerinde Konak köyündedir. 1447 yılında hayatı olduğu, İstanbul'un fethinden sonra tahsilini tamamlayıp, Çankırı'ya geldiği belirtilmektedir. Hoca Ahmet Yesevi'nin yolundan gittiği ve Bektaşî geleneğini sürdürdüğü bilinmektedir. Kendisine ait bir vakfın bulunduğu, konak köyü civarında çok geniş araziye sahip olduğu ve bunları vakfettiği bilinmektedir.¹²

B-Kadirilik

Hacı Hamza Sultan: 1420-1500 yılları arasında yaşamıştır. Horasan'dan gelip İstanbul'a yerleşmiş, buradaki medreselerde ilim tahsil etmiş, daha sonra Atkaracalar mevkiine yerleşmiştir. Burada ilim ve irşad hizmetlerinde bulunmuştur. Atkaracalar'da bir medrese inşa etmiştir. Türbesi Atkaracalar ilçesine 3 km mesafede, Dumanlı dağlarının etegindedir. Kadiri tarikatı şeyhlerinden Mehmet Nuri Efendi Haziran 1906 da bu tür-

beyi ziyaretinde yazmış olduğu şiirde Hamza Sultanın türbesinde Kadiri tarikatına has külahı'nın bulunduğunu belirtmiştir. Şiirdeki ilgili kısım şöyledir:

İsmine söyelenir Zati Hoşlanbar
Kadiri külahı başta aşıkâr
Her taraftan zükür inas bi karar
Muradına vasil olan gidiyor.

Şeyh Aliyyü'l Büka: 12.yy da Türkistan da doğmuştur. Türbesi Ilgaz ilçesi Yerkuyu köyündedir. Tasavvuf büyüklerinden Seyyid Abdül Kadir Geylani (1077-1167) nin sağlığında icazet verdiği 13 halifesinden biri olup ismi bazı kaynaklarda Şeyh Baka olarak geçmektedir.¹³

Şeyhoğlu Mehmet Nuri Efendi: Atkaracalar Hamidiye Medresesinde yetişmiş, Ilgaz kazasına 3 km mesafedeki Yerkuyu köyünden Şeyh Abdullah Efendi'nin oğludur. 1878'de bu köyde doğmuştur. Tahsilini babasından ve Atkaracalar Hamidiye Medresesinde ders veren Atkaracalar'lı Hasan Efendi' den almıştır. Kadiri tarikatına mensuptur. Münzeviyane bir hayat yaşamıştır. Fakat mutaassıp değildir. Onu dışarıdan görenler basit bir köylü, alelade bir mürit sanırlar. Uyanık bir derviş, iyi bir rençperdir. Şair kişiliği ile tanınır. Yazdığı nefeslerden bazıları elde mevcuttur. Kendisine intisap ettiği bilinen Cevriye Banu Hatun adında bir müridesi ile karşılıklı mukabelede bulunmuşlardır:

Cevriye Banu Hatun'un Mehmet Nuri Efendi'ye yazdığı şiirden bir bölüm:

Bu kevnile mekân, alemi eşya,
Her güne ziynetle gösterir nûma,
Sultanım KADİRÎ Nûri âlâ. (Nuri kelimesi ile Kadiri Şeyhi Mehmet Nuri Efendi kastediliyor.)
Ol kemter Banu'nun rehberi budur.

Şeyh Mehmet Nuri Efendinin müride sine mukabelesi:

İptida nurdan yaratmış seni Rabbül-Âlemin
Kendine mi'at edinmiş görünen hakkul'yakîn

¹² Tayip Başer, Karatekin Uluları, Ankara -Tarih yok-,s.19

¹³ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul,1990,s.520

(Lima ALLAH) sırrının miftahısını din serveri,
Hurşidu mahin cilâsı sendedir tihul'emin.
Alü-evladı resulün yoluna canım feda.
Arsayı mahşer sefim sahi hatmülmürseli.
Zikri hak kandihayat u bade-i abuzûllal.
Zülcelâlin askına nûs eylesünler aşkın,
Hu çeker her ruzu sep bir aşkı Bânû geda,
Kainatin evveli hak ahiri nuri mübin.

C-Halvetilik

Pir-i Sani(Şeyh Mustafa Çerkeşi): 1743 yılında Çerkeş'te doğmuştur. Kastamonu'da bulunan Halvetiye Tarikatının Şabaniye kolunun kurucusu Şeyh Şaban-ı Veli'nin izinden gitmiştir. Safranbolu'ya bağlı büyükçe bir köy olan Zora da yetişen Halveti-Şabani şeyhlerinden Şeyh Mehmet Efendi'ye intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. İlimde ve tasavvufta derinleşmiş bir kişiliğe sahiptir. Halvetiye'nin bir kolu olarak Çerkeşi kolunu kurmuştur. Osmanlı döneminde yazdığı ve ulema ile tarikat mensupları arasındaki ihtilafın mahiyeti ve çözüm yolları hakkında devrin padişahı Sultan II. Mahmud' a sunduğu "Risale fi tahkiki't tasavvuf adlı bir risalesi vardır.¹⁴ İslam toplumunda tarih boyunca önemli bir problem teşkil eden şeriat-tasavvuf ilişkisini inceleyip açık ve net bir şekilde ortaya koyan bu risale, o dönemde birkaç defa basılmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi bu risalede, ulema ile meşayih arasındaki ihtilafın lâfzî olduğunu, mana ve öz itibarıyla bir ihtilafın vaki olmadığını göstermiştir. Nitekim Ulema arasından Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam Mehmed Sadeddin Efendi, devrin tanınmış âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi ve kelam bilgini Abdüllatif Harputi onun tarikatına intisap etmiştir.¹⁵

D- Mevlevilk

Cemalettin Ferruh: 1800'lü yılların Çankırı Salmelerinde şehrin genel tanımlaması yapılırken

şu ifade yer alır: "...Dârü'l hadis nam-ı diğer Taşmescid ve derûnunda Tarikat-ı Aliye-i Mevlevi yeden Şeyh Cemalettin Hazretleri metfun olduğu gibi ittisalinde Mevlevi dergahı şerifi ile hüceratı müteaddide yi hâvi daire-i mahsusa bulunur..." 1896 (1314) Salnamesi" Buradan, şehirde bir dönem ikamet etmiş ve eserler bırakmış Cemalettin Ferruh'un Mevlevi geleneğinin temsilcisi olduğunu anlıyoruz.¹⁶ Cemalettin Ferruh XIII. yüzyılda Selçuklu Devleti hükümdarı Alâeddin Keykubat tarafından Çankırı'ya melik olarak atanmıştır. 633/1235 yılında Alâeddin Keykubat'ın isteğiyle buraya bir Dar'üş-Şifa yaptırır. 1242 yılında Çankırı'ya Darul Hadisi inşa eden Cemalettin Ferruh, Mevlana Hazretlerinin ilim ve irfanını Şehrimize ulaştıran bir Mevlevi şeyhidir.¹⁷ Günümüzde Taş Mescit olarak bilinen bu binanın arka kısmı Dar'üş-Şifa ön kısmı ise Dar'ül Hadis olarak kullanılmıştır. Bu yapı Anadolu'nun ilk dar'ül-hadisi olma özelliğini taşır.¹⁸

Şeyh Hasip Dede: Çankırı Mevlevîhanesinde 18 Ağustos 1912 'de göreve başlamıştır. Hasip Dede'nin şeyhliği döneminde bir hayli etkin olduğunu görmekteyiz. Mesnevî okutulması semâ törenleri, mûsikî çalışmaları, yardım toplanması gibi görevleri yerine getirdiğini görüyoruz. Hasip Dede, Sultan Reşad tarafından kurdurulan ve Velled Çelebi (İzbudak) kumandasında Suriye cephesine gönderilen Mevlevî alayına Çankırı'dan 33 gönüllünün katılması törenine bizzat iştirak etmiştir. Balkan savaşı sırasında cephede savaşmakta olan askerlerimizin başarısı için bizzat hatimler indirdiği, dualar yaptığı bilinmektedir. 1912 tarihli Mevlevihanelere gelen yardım genelgesinde Şeyh Hasip Dede'nin öncülüğünde birçok kişi imkânları nispetinde orduya maddi yardımda bulunmuştur.¹⁹

14 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Şeriat uleması ile Tarikat Meşayih İhtilafı ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika" Ankara Ün. İlahiyat Fak. Der. C.XVIII, s.335-353

15 Nihat Azamat, "Çerkeşi Mustafa Efendi" TDVİA, c.8,s.273

16 Ömer Türkoğlu, Salmelerde Çankırı (1869-1903), Çankırı 1999, s.532

17 Feriüddin Ata, "Mevlana Müzesindeki Arşiv Belgeleri ışığında Çankırı Mevlevi Hanesi", Çankırı Araştırmaları Dergisi, yıl:1, Sayı:1, Çankırı, 2006, s.40

18 Ali Yardım, "Dar'ül-Hadis", TDVİA, c.8, s.529

19 Feriun Ata, a.g.e., s.42

Ahmed Mecbur Efendi: İlim yönünden zengin olduğu kadar tasavvufi yönden de zengin bir kişiliktir. 1316/1900 yılında Nakşî Şeyhi Çerkeşli Mehmed Hilmi Efendiye İntisap etmekle birlikte Mevlevilik yönünden de kendisini yetiştirmiştir. Mevlevilik, tesirini hazreti Mevlana ve dolayısıyla Mesnevî'den aldığı için genelde şairler arasında revaç bulmuştur. Başka bir deyişle, müntesipleri hep şiire meyletmiştir. Ahmet Mecbur Efendi kuvvetli bir şairdir. Fars dilinde rahatlıkla şiir yazabilecek seviyede olduğundan kendisine Çankırı Mevlevi hanesi Mesnevi hanlığı görevi verilmiştir.²⁰ 1853-1919 yılları arasında yaşam Mecbur Efendi Çankırı'da döneminin en güzel aruz vezninde şiirler yazan ve divanı olan bir şairdir. Derin ilmi, kuvvetli şiiri ve zarif yapısı ile Mecbur Efendi Konya Mevlevihane'si tarafından Çankırı Mevlevi hanlığına getirilmiştir. Çankırı Ertuğrul Mektebinde muallimlik yapan ve il maarif vekâletinde de yer alan Ahmet Mecbur Efendi'nin şiirleri günümüze kadar gelebilmiştir.²¹ Bazı belgelerden Ahmed Mecbur Efendinin vakfettiği bir medrese kütüphanesinin olduğu, bu kütüphanenin Ahmed Mecbur Efendi tarafından tamir edildiği, masraflarının kendisi tarafından karşılandığı, ilave (ek bina) yapılarak genişletildiği anlaşılmaktadır.²²

E-Uşşakilik:

Hasan Mansur Efendi: Hasan Mansur Efendi (Sungurlu Hallaçlı köyü ö. 1987) İbrahim İpek Efendinin ikinci halifesidir. Çankırı Kızılırmak kasabası Hallaç köyündendir. 1965 yılında Hüsnü Efendi'nin ilk halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendi'ye intisap etmiştir. Fehmi dedenin vefatıyla İbrahim İpek Efendiye biat etmiş ve bilahare irşatla görevlendirilmiştir. 1987 yılında vefat etmiştir

Hüseyin Murat Efendi: (Çankırı Şahlı köyü ö. 1992): İbrahim İpek Efendinin icazet yazdığı ilk halifesidir. Çankırı'nın Şahlı köyündendir. Aslen İbrahim İpek Efendinin de şeyhi olan Hüsnü Gülzari' den intisaplıdır. Hüsnü Efendi, Hüseyin Murat Efendinin irşadını ilk halifesi Mehmet Ali Fehmi dedeye havale etmiş ve bu zatın gözetiminde süluk çıkarmıştır. Fehmi dedenin ömrü yetmeyerek icazetini bilahare Fehmi dedenin vasiyeti gereği İbrahim İpek Efendi yazmıştır. Şahlı köyünde ve Ankara'da irşat faaliyetlerinde bulunan Hüseyin Efendi 1992 yılında bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

F-Nakşibendilik:

Mehmet Hilmi Çerkeşi (ö.1906): 1843'te Çerkeş'in Okçular mahallesinde doğmuştur. İlk eğitimini doğduğu yerdeki medreseden almıştır. Ondaki üstün meziyetleri gören hocası başka medreselere gidip ilim öğrenmesini ister. O'da Beypazarı'na gider. Oradaki hocası da kendisindeki kabiliyeti fark ederek İstanbul'a gitmesini söyler. Bunun üzerine İstanbul'a gider ve Yerebatan Medresesinde tam on beş yıl ilim tahsil eder. Sonra memleketi Çerkeşe döner ve Sultan Murat Camiinde Mesnevi dersleri verir. İçerisindeki manevi arayış onu Ankara'ya oradan da Konya ya sürükler. Seydişehir de Şeyh Hacı Abdullah Efendiye intisap eder. Aradığını onda bulmuş olur. Manevi eğitimini tamamladıktan sonra irşat vazifesi için Çerkeşe döner. Birçok mürit yetiştirir. Bunlar arasında ihtida etmiş Suriyeli bir papazda vardır. Bu şahıs seyri sülükünü Mehmet Hilmi Efendinin dergahında tamamladıktan sonra hilafet alıp Suriye'ye geri dönmüştür.²³ Hilafet verdiği kişiler arasında Çankırı'nın çok sevdiği son dönem manevi mimarlardan Astarlı zâde Hilmi Efendi de vardır.

İlgazlı Hafız Ahmed Abduşoğlu(Hacı Baba, Ö.1975):Asıl adı Ahmet Abduşoğlu dur. İlgaz'ın Aşağıdere Köyünde 1308/1890 yılında dünyaya

²⁰ Ahmet Talat Onay, Çankırı Şairleri-II, Çankırı 1932,s.215

²¹ Çankırı Mevlevi hanesinde görev yapmış bazı Mevlevi şeyhleri hakkında bilgi için bkz. Hakkı Duran, "Çankırı Mevlevi Hanesinde görev yapmış bazı Mevlevi Şeyhleri" Çankırı Araştırmaları Sitesi ,(cansaati.org).

²² Cahit Aktaş, "Belgeler Işığında Kengiri(Çankırı) Kütüphanelerine Genel Bir Bakış", Çankırı Araştırmaları Dergisi, yıl:2,Sayı:2,Çankırı,2007 ,s.137.

²³ Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlı zade Hilmi Efendi, İstanbul,2005,s.26

gelmiştir. İlk eğitimini doğduğu yerde alır. Küçük yaşta babasını kaybettiği için annesi tarafından tahsil için İstanbul'a Fatih Medresesine gönderilir. Ahmet Efendi Fatih Medresesinden Mantık, Hadis ve fenni ilimler diplomalarını alır. Memleketi Ilgaz'a gelir, burada altı yıl imam hatiplik yapar. Bir müddet sonra devlet memurluğu görevinden ayrılır ve kendini talebe yetiştirmeye adar. Tarikat silsilesi Seydişehirli Hacı Abdullah Efendiye kadar uzanır. Ilgazlı Hacı Baba Çankırı Yapraklı ilçesinden Şeyh Mustafa Tuhti Efendi'nin halifesidir. Mustafa Tuhti Efendide icazetini Devrekâni İlçesinde metfun, Nakşibendî Şeyhlerinden Hacı Merdan Efendi den almıştır. Ahmet Efendi'nin bilinen iki risalesine ilaveten bazı el yazmaları da vardır. Bunlardan Leta'ifu Cemi'l Cesed, Miftah'üş Şekave, Şaşkınlık Sineması ve 1969 seçimlerinde aday olan oğlu için kaleme aldığı "Muhterem Efendi ve Ağalar" hitabıyla kaleme alınan yazılarıdır. Şeyh Ilgazlı Hacı Ahmet Efendi 08 Aralık 1975 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Ilgaz ilçesinin Cendere köyünde bulunmaktadır.²⁴

Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi(Ö.1962):1876 yılında doğmuş ve 1962 yılında vefat etmiştir. Bu yıllar Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminin tam ortasına denk gelmektedir. Onun hayatı yaşadığı yıllar açısından oldukça önemli veriler içermektedir. Çünkü bu yıllarda Türk milleti iki büyük savaş yapmış, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş, daha da önemlisi o, bir mutasavvıf olarak Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına şahit olmuştur. Mehmed Hilmi Efendi Nakşibendilik tarikatının Halidiyye kolunun Çankırı'daki son temsilcisidir. Mehmed Hilmi Efendi kendi döneminde yaşadığı topluma yön vermiş, birçok talebe yetiştirmiş, Çankırı'nın sevdiği ender şahsiyetlerden birisidir. Kendisini hem manevi hem de dünyevi ilimler açısından yetiştirmiştir. Babası ile birlikte İstanbul'a mal almaya gittiklerinde orada tahsil yapma imkânı

bulmuş. İstanbul'da iki sene tıp tahsili yaparak icazet almıştır. Bundan başka devrin medreselerinde okutulan Astronomi, Matematik ve Hukuk gibi ilimleri öğrenmiş, tıp tahsilini ilerletirken lisan eğitimine önem vererek Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce gibi dilleri öğrenmiştir. Kendisine Fransızca bilgisinden dolayı, Fransız Büyükelçiliği tarafından takdir belgesi verilmiştir. Eserleri arasında "Mecmua, İnsan-ı Kamil Tercümesi ve Mecmua-i Yedigâr-Yaran ve Tabirname-i İhvan" yer alır.²⁵

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çankırı şehir merkezinde daha XII. yy.ın ilk yarısından itibaren medeni Türk ve Müslüman bir şehir oluşmaya başlamıştır.1100'lü yıllarda Çankırı ve havalesinde yaşadığı tespit edilen pek çok esnaf, sanatkâr, tüccar, askeri şahıs ve ilim adamının varlığı bu durumun ispatıdır. XIII. yy da Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bazı tasavvuf ve tarikatlara mensup şeyh ve dervişler Çankırı ve civarındaki tarikat ve tekkelerin oluşmasında etkili olmuştur. Çankırı'da XII. Yüzyıldan itibaren varlığı tespit edilebilen birçok türbe tekke, zaviye, vakıf ve medreseler mevcuttur. Bu yapıların şehir kültürünün oluşmasında önemli etkileri mevcuttur Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, bu eserlerin mensubu olduğu tarikatlarla ilişkilendirilerek ele alınmamıştır. Çankırı civarında varlık göstermiş tasavvuf ekollerinin yapısı incelendiğinde bu coğrafyanın kültürel kimlik kodlarının daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz Anadolu Beylikleri döneminden itibaren mevcudiyetini bildiğimiz bu eserlerin ilgili bulundukları tasavvuf ekolleri ile bağ kuracak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

²⁴ Ilgazlı Hafız Ahmed Abduşoğlu için yapılmış müstakil bir çalışma için bkz.Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Şeyh Ahmed Abduşoğlu(Ilgazlı Hacı Baba),Ankara,2004

²⁵ Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi hakkında yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Doç. Dr. Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlızade Hilmi Efendi, İstanbul,2005

KAYNAKÇA:

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim,"Şeriat uleması ile Tarikat Meşayih İhtilafı ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika" Ankara Ün. İlahiyat Fak. Der. C.XVIII, s.335-353.
- AKKUŞ, Mehmet "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslamlaşmada Rolü" Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, (Vefatının 10.Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri).Haz. Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991.
- AKTAŞ, Cahit,"Belgeler Işığında Kengiri(Çankırı) Kütüphanelerine Genel Bir Bakış", Çankırı Araştırmaları Dergisi, yıl:2,Sayı:2,Çankırı,2007,s.137.
- AZAMAT, Nihat,"Çerkeşi Mustafa Efendi" TDVİA, "Çerkeşi Mustafa Efendi"maddesi.
- AŞKAR, Mustafa, Çankırlı Astarlı zade Hilmi Efendi, İstanbul,2005
- AKYOL,İbrahim,"Beylikler Döneminde Çankırı'da Dini ve Tasavvufi Hayat" 8 Ekim 2011'de, Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumuna sunulan bildiri
- ATA, Ferudun,"Mevlana Müzesindeki Arşiv Belgeleri ışığında Çankırı Mevlevi Hanesi",Çankırı Araştırmaları Dergisi, yıl:1,Sayı:1,Çankırı,2006
- BAŞER, Tayip, Karatekin Uluları, Ankara -Tarih yok
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, "İstanbul'un Fethi Hâdisi", Fetih, Fatih ve İstanbul Sempozyum Bildirileri, (İstanbul 1992).
- ÇANKIRI Araştırmaları Sitesi ,(cansaati.org).
- ÇETİN, Osman, Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı, İstanbul 1990.
- ELİBOL, Ahmet, XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı Belediyesi Kültür yay. Çankırı,2008
- ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul,1990
- HACI ŞEYHOĞLU, Ahmet. Kemal Üçok, Gezip Görüp İştiklerim, Çankırı Matbaası,1934,Çankırı.
- KARA, Mustafa,"Selçuklular Devrinde Dervişler ve Faaliyetleri",Mostar Dergisi,46.sayı, Aralık 2008. İstanbul.
- ONAY, Ahmet Talat, Çankırı Şairleri-II, Çankırı 1932.
- ŞAHİN, Kamil,"Emeviler Döneminden Anadolu Selçukluları Dönemine Kadar Çankırı'nın rolü" III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005

- TOGAN, A.Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, İstanbul 1981
- TURAN, Refik,"Kastamonu'nun Türkler tarafından Fethi ve İskânı",I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000)
- TÜRKOĞLU, Ömer, Salnamelerde Çankırı (1869-1903), Çankırı 1999.
- YAKUPOĞLU, Cevdet,"Çankırı'da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri(12-15.Yüzyıllar)",II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,(17-18 Eylül 2004) Çankırı.
- YARDIM, Ali,"Dar'ül-Hadis",TDVİA, "Dar'ül-Hadis" maddesi.